

Economie en bewapening

In *ESB* van 20 februari dit jaar deed J. Tinbergen een oproep aan de economische professie om de verschijnselen van oorlogvoering en oorlogvoorbereiding niet langer als externe gegevens te behandelen, maar deze binnen het onderzoeksveld van de economie te betrekken 1). In zijn column in dit nummer herhaalt Tinbergen dat militaire vraagstukken te belangrijk zijn om aan militairen en politici die het buitenlandse beleid bepalen, te worden overgelaten. Hoewel men zeker niet mag stellen dat de economische discipline op dit terrein geheel verstek heeft laten gaan, is het inderdaad opmerkelijk hoe weinig aandacht er in het algemeen door economen aan vraagstukken van bewapening, oorlog en vrede wordt besteed. Ervan uitgaand dat „veiligheid” een essentiële menselijke behoefte is en dat voor het bereiken van „veiligheid” beslag wordt gelegd op een grote hoeveelheid schaarse, alternatief aanwendbare middelen zou men meer belangstelling van economen voor dit onderwerp verwachten. Volgens Van Bergeijk, die in dit nummer de geschiedenis van het economisch denken over oorlogvoering en oorlogvoorbereiding overziet, kan de vrees van economen om zich met ideologisch geladen kwesties in te laten hierbij een rol hebben gespeeld. Hoe het ook zij, er is op dit terrein een verzuim goed te maken. Dit nummer van *ESB* is een uitvloeisel van Tinbergens pleidooi.

De eerste invalshoek voor een economische analyse van militaire uitgaven is de vraag of er gegeven de preferenties van burgers een optimale allocatie van middelen in de militaire sector tot stand komt. Met andere woorden, of de uitgaven voor militaire doeleinden stroken met wat de burgers voor hun (gemeenschappelijke) veiligheid overhebben en of gegeven het niveau van de militaire uitgaven de middelen zo efficiënt mogelijk worden aangewend. Het is opvallend dat dit soort vragen in de literatuur over militaire uitgaven maar heel weinig aan bod komt; wat er aan studies is richt zich voornamelijk op macro-economische aspecten (groei, werkgelegenheid, inflatie) van militaire bestedingen. De primaire vraag of deze uitgaven door de bevolking worden gewenst, wordt dikwijls overgeslagen 2).

Voor het beantwoorden van vragen over de omvang en de doelmatigheid van de militaire sector moeten we te rade gaan bij de theorie van de collectieve besluitvorming. „Gemeenschappelijke veiligheid” is immers een publiek goed waarvan de allocatie niet via het marktmechanisme tot stand komt. De link met de preferenties van burgers wordt gelegd door middel van verkiezingen. Deze vinden echter slechts eens in de zoveel jaar plaats en dan hebben de kiezers bovendien maar één stem om zich over een hele reeks beleidsaangelegenheden tegelijk uit te spreken. Erg duidelijk is die voorkeursuiting dus niet. Dit creëert voor de politici een zekere ruimte om van de kiezersvoorkeuren af te wijken. En het schept mogelijkheden voor belangenbehartigers om te proberen de besluitvorming in een bepaalde richting te beïnvloeden. Gezien de grote economische belangen die met defensie-uitgaven gemeoid zijn hoeft men geen illusies te koesteren dat die mogelijkheden onbenut worden gelaten. In het artikel van Junne in dit nummer worden enkele van de „push”-factoren die tot de gestage groei van de wapenproductie bijdragen, besproken. Als voorbeeld dient het Amerikaanse SDI-project waarbij het volgens Junne niet alleen om het verkrijgen van militaire superioriteit boven mogelijke tegenstanders gaat maar ook om het behalen van technologische voorsprong op bondgenoten. Militaire en industriepolitieke belangen zijn hier nauw met elkaar verweven.

Een tweede invalshoek voor economische bestudering van de militaire sector is het onderzoek naar de effecten van militaire bestedingen op de economie. Naar schatting bedragen de militaire bestedingen in de wereld in 1985 meer dan een biljoen (duizend miljard) dollar, d.w.z. ca. 6% van het bruto mondiale produkt. Vanzelfsprekend gaan hiervan belangrijke impulsen uit op de economische groei, de werkgelegenheid, de inflatie, de betalingsbalans, de technologische ontwikkeling, de industriële structuur e.d. Hoewel naar deze effecten meer onderzoek is gedaan dan naar de hiervoor besproken allocatieve aspecten is het empirische materiaal toch nog erg verbrokkeld en onvolledig. Vaak worden de positieve effecten van militaire bestedingen op de groei, de werkgelegenheid, de technologische ontwikkeling e.d. als argu-

menten gebruikt om deze bestedingen te legitimeren, maar die redering deugt niet. In de eerste plaats moet het criterium voor de wenselijkheid van militaire uitgaven niet worden gezocht bij de afgeleide effecten hiervan maar bij de vraag of die uitgaven stroken met de voorkeuren van burgers voor vrede en veiligheid; in de tweede plaats dienen de macro-economische effecten van militaire uitgaven te worden vergeleken met de macro-economische effecten van andere categorieën overheidsbestedingen. Dan blijkt dat het inzetten van een zelfde hoeveelheid mankracht en geld in andere sectoren van de economie vaak gunstiger effecten genereert dan in de militaire sector. In de bijdrage van De Haan aan dit nummer wordt op deze macro-economische aspecten dieper ingegaan.

Een derde invalshoek voor economen om zich met vraagstukken op het gebied van de bewapening bezig te houden is de vraag naar de effectiviteit van militaire inspanningen als het er om gaat vrede en veiligheid te bereiken. Dit is het terrein van de polemologie, maar dat wil niet zeggen dat economen hier geen zinvolle bijdrage zouden kunnen leveren. Niet alleen omdat economen vertrouwd zijn met het toepassen van kosten-baten- en kosten-effectiviteitsanalyses, ook in situaties waarin de kosten en baten moeilijk kwantificeerbaar zijn, maar ook omdat economen zich in het kader van de oligopolie- en de speltheorie in het strategische gedrag van marktpartijen met tegenstrijdige belangen hebben verdiept. Deze analyses kunnen met een geringe aanpassing ook op militair-strategische vraagstukken worden toegepast. De grondlegger van de speltheorie, de econoom Oskar Morgenstern, is daarin voorgegaan, maar inmiddels is er al een hele school van economen die zich bezighouden met het ontwikkelen van wiskundige modellen die meer inzicht moeten verschaffen in het ontstaan van conflicten en in strategieën om tot beheersing c.q. oplossing daarvan te komen. Het artikel van Fischer in deze *ESB* over de strategische stappen die kunnen worden ondernomen om de stagnatie in de ontwapeningsonderhandelingen te doorbreken, past in deze benaderingswijze.

Ten slotte is een interessant vraagstuk voor economen de z.g. conversieproblematiek, die optreedt wanneer bedrijven van militaire naar civiele productie moeten omschakelen. In het artikel van Louise wordt dit vraagstuk besproken. Een van de problemen bij conversie is dat de markt voor militaire producten betrekkelijk gesloten is en heel andere eisen aan de productie en marketing stelt dan bij civiele bedrijven gebruikelijk zijn. Zo is het vaak belangrijker dat de meest geavanceerde technologie wordt toegepast dan dat de kostprijs van het produkt in de hand wordt gehouden (vgl. de Walrusaffaire) en vergt de orderacquisitie een zeer speciale aanpak waarvan intensief lobbyen een belangrijk onderdeel is. Gezien de afscherming van de markt is het niet verwonderlijk dat de wapenproductie in het algemeen niet door een bijzonder hoge graad van efficiëntie wordt gekenmerkt. Dit vormt een extra handicap voor het omschakelen naar civiele productie.

Er is voor economen die een bijdrage willen leveren aan de bestudering van vraagstukken van vrede en veiligheid genoeg te doen. Enkele van de terreinen waarop de aandacht zich zou kunnen richten zijn hierboven genoemd; de artikelen in dit nummer bieden verdere aanknopingspunten. De „economie van de oorlog” is een belangrijk onderzoeksterrein voor economen; gegeven hun professionele belangstelling voor optimale allocatie zal de bewapeningswedloop immers weinig economen tot tevredenheid stemmen.

L. van der Geest

- 1) J. Tinbergen, De economie van de oorlog, *ESB*, 20 februari 1985.
- 2) Zie ook E. Schokkaert, Publieke economie van de militaire uitgaven, in B. Goudzwaard (red.), *Economie, bewapening en ontwikkeling*, Jaarboek Studiekring Post-Keynesiaanse Economie 1985, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1985.